

JINA..... NAMBARI YAMTAHINIWA.....
SHULE..... SAHIHI.....
TAREHE.....

102/2

**KISWAHILI
DECEMBER - 2020
MUDA SAA 2 ½**

TATHMINI YA PAMOJA YA LANJET - 2020
CHETI CHA KUHITIMU ELIMU YA SEKONDARI (K.C.S.E)

MAAGIZO:

Jibu maswali yote kwenye karatasi hii

Kwa matumizi ya mtahini pekee

Swali	Upeo	Alama
1.	15	
2.	15	
3.	40	
4.	10	
Jumla		

*Karatasi hii ina kurasa 10 zilizopigwa chapa.
watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote zimepigwa chapa sawasawa.*

na kuwa maswali yote yamo.

1. **UFAHAMU[ALAMA 15]**

Soma habari ifuatayo kisha ujibu maswali yanayofuata.

Uchumi wa mapato na matumizi ya watu katika nchi Fulani.uchumi huu huhusisha sekta mbali mbali kama vile utalii,kilimo,sanaa,mionganini mwa sekta nydingine muhiumu.ukuaji wa kiuchumi hutegemea mambo kadhaa ili kuzaa matunda.katika nchi zote ulimwenguni,sera za kisisasa huamua jinsi uchumi utakavyokuwa na kunawiri.kama siasa hazitili maanani sera za ukuaji wa kiuchumi,basi mapato ya nchi hiyo hugubikwa katika wingu kubwaa la uchochole.

Nchini Kenya,kwa mfano,kuna ulinganifu mkubwa katika siasa na ukuaji wa kiuchumi.ukuaji wa kiuchumi hutegemea uteuzi wa maafisa wanaosimamia asasi muhimu sana katika usimamizi wa uchumi.asasi hizi ni kama vile wizara ya mipango ya kitaifa na ruwaza ya 2030,mamlaka ya ukusanyaji wa ushuru(KRA),benki kuu ya Kenya (CBK),na tume ya kupambana na ujisadi (KACC).usimamizi wa asasi hizi huwa mhimu sana katika kuamua hatima ya uchumi na nchi hii.

Katika mwezi wa juni kila mwaka,waziri wa fedha husoma bajeti kwa wabunge.katika maelezo yake dhana iitwayo nakisi ya bajeti hujitokeza.kabla ya bajeti kuandaliwa,wizara ya mipango huandaa hati iitwayo usoroveya wa kiuchumi.baada ya usomwa bajeti,ni jukumu la wabunge kuitisha mswada wa kifedha unaohusisha wizara zote au kuutupilia mbali.jukumu hili linafaa kutekelezwa kufikia tarehe 31 oktoba ya kila mwka kulingana na sheria.

Wakati huo afisa anayejulikana kama mhasibu mkuu wa serikalli na jukumu la kuchunguza na kutathimini matumizi ya fedha ya wizara mbalimbali na kutoa ripoti yake kwa kamati ya uhasibu wa umma bungeni(PAC).kamati hii hutoa mapendekezo yake kwa mkuu wa sheria na pia kwa tume ya kupambanma naufisadi ili haki iweze kutekelezwa mahakamani iwapo dosari za kifedha zimefanyika.

Benki kuu ya Kenya kuitia kwa gavana wake huwa na jukumu la kutoa ushauri kwa serikali kuhusu usimamizi wa kifedha,kuchunguza nguvu za shilingi ya Kenya dhidi ya sarafu za kigeni,kutoa sarafu za Kenya kwa umma na usimamizi wa benki zote nchini mionganini mwa majukumu mengine.

Kwa upande mwingine,mamlaka ya ukusanyaji ushuru nchini huwa na jukumu la kuhakikisha kuwa malengo ya ushuru yamefikiwa na pia kuhakikisha kuwa hakuna mtu binafsi au kampuni yoyote inayokwepa kulipa ushuru.iwapo kuna udanganyifu wowote,basi swala hili linafaa kuangaliwa na mahakama zetu na haki kutekelezwa.

Ka jumla,sisi kama wananchi tunafaa kusaidia asasi hizi zote kufikia malengo yake ili tupate ukuaji wa kiuchumi utakaofaidi watu wote.jambo hili litahakikisha kuwa pengo lililo kati ya walalahai na

walalahoi limezibwa.sisis kama wananchi,tunafaa kuonyesha uzalendo wetu kwa nchi yetu kwa kulipa ushuru inavyotakina,tukifuata mwito kuwa KULIPA USHURU NI KUJITEGEMEA.mwisho tusiadie viongozi wetu katika kuendeleza sera mwafakla za kiuchumi ili nchi yetu ipige hatua kubwa katika ukuaji wa kiuchumi.iwapo afisa yejote atatuhumiwa kushiriki katika kashfa yoyote ya kuhujumu nidhamu ya kifedha,basi anafaa kukabiliwa vivilyo kisheria bila kujali hadhi yake ya kijamii au kisiasa.

Maswali

- a) Ipe habari hii kichwa mwafaka (alm1)

- b) Uchumi ni nini) (alama 1)

- c) Benki kuu ya Kenya ina majukumu yapi? (alama2)

- d) Mhasibu mkuu ana dhima gani serikalini? (alama1)

- e) Pendekeza hatua mbili za kufufua uchumi (alama 2)

- f) Ufisadi umehujumu vipi ukuaji wa kiuchumi? (alama 3)

- g) Eleza maneno yafuatayo kama kama yalivyotumika katika ufahamu
I. Nakisi ya bajeti (alama 1)

- II. Usoroveya wa kiuchumi (alama1)

III. Bajeti (alama 1)

IV. Hatima (alama 1)

V. Walalahai na walalahoi (alama 1)

---

2. UFUPISHO[ALAMA 15]

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali

HAKI ZA MKENYA KIKATIBA

Kumnyima mtu nafasi na kufanya mikutano popote ni kinyume cha sheria za Kenya hasa zinavyopatoikana katika katiba.kila mwnanch ana haki ya kutangamana na uhuru kuhudhuria mikutano yoyote.

Ningetaka kurejelea baadhi ya haki hizi ili ziweze kueleweka na wakenya wengi.itauba kwamba sheria ya haki za binadamu inamhakikishia mtu haki na uhuru bila khusisha khabla,makazi maoni ya kisiasa,imani ya sisa,rangi au jinsia yake(mke au mume).haki zinazolinda katiba ya Kenya ni nyingi.

Katuiba ya Kenya inasema kuwa kila mtu ana haki kuwa hai na hakuna mtu anaeza kupoteza uhai wake makusudi,isipokuwa katika utekelezaji wa hukumu ya kifo iliypitishwa na mahakma.

Hata hivyo,kuuwa kwa mtu ye yeyote hakuchukuliwi kuwa uvunjaji wa haki za kimsingi ni:katika kujitetea au katika kutetea mali,au:wakati wa kutiwa nguvuni kisheria,kuzuiwa aliyezuiliwa kisheria kutoroka au katika kukomesha ghasia,maasai au mgomo,au:ili kuzuia mtu ana uhalifu,au:katika tukio la vitu viliviyotangzwa kisheria,hata mwizi sugu sugu analindwa na katiba na haki zake zote.

Kitu cha kusikitisha ni kwamba wananchi wengi hawana imani na Mahakam zetu,na kwamba hujichukulia sheria mikononi pindi wanapokumbana na wezi.hapo ndipo hutokea kitendo cha hawa wananchi wenye hamasa na wezi huopigwa na kuuawa popo hapo.

Uwezekano wa kumuuumiza mtu asiyekuwa na hatia ni wa kweli.aghalabu,raia wapiti njia huchukuliwa kama wezi n ahuweza kuumia bure bilashi.

Haki nyingine inayolindwa na katiba ni haki ya uhuru wa mtu binafsi.hii ina maaana ya uhuru wa mtu kutofungwa jela au kutiwa kizuizini bila sababau yoyote.mtu anapokamatwa au kuzuiwa mujibu wa sheria,hapo mtu huyo ananyang'anywa haki hii.

Kwa mujibu wa sheria,mtu hatatiwa nguvuni au kuzuiliwa isipokuwa:kupitia utekelezaji hu au amri ya utekelezaji wa hukumu au amri iliyotolewa kwake kwa mujibu wa amri ya mahakama kwa madhumuni ya kupelekwa jela ya mahakama au kisheria,au:kukiwa na tuhuma ya kutosha kwa ametenda au alikuwa karibu kutenda kosa la uhalifu.

Kadhalika,mtu hukamatwa au kuzuiliwa akiwa mwenye umri wa miaka chini ya 18 kwa madhumuni kumpeleka shulenai,au:kwa madhumuni ya kuzuia usambazaji wa ugonjwa wa kuambukiza au kuml na kumtibu mtu ambaye ana sababu ya kutosha la uhalifu.

Atashikwa pia akiwa ni mraibu wa dawa za kulevyaa au pombe,au mzururaji asiyekuwa mahali maaalumu pa kuishi au katika kumzuia kuingia Kenya kinyume cha sheria au katika kutekeleza amri ya kumfukuza,kumrudisha kwao ili afikishwe mahakamani au kumwondo nchini Kenya.

Mtu aliyetiwa nguvuni au kuzuiliwa lazima ajulishwe upesi iwezekanavyo sababu ya hatua hiyo.katiba inatoa uhakika wa kesi kuendeshwa haraka,haki ya kuwasiliana na mahakimu na haki ya dhamana.

Kwa bahati mbaya,tunajua hii huvunjwa panapotumika sheria zinazokandamiza.mara kwa mara tumesikia wananchi wengi hutiwa nguvuni na kuzuiliwa kwa muda mrefu bila kufikiswa mahakamani.

Mbinu mojawapo itumikayo ni kuwahamisha washukiwa kutoka kitua kimoja ch apolisi hadi kingine.kitendo hiki ni kinyume kabisa na katiba.

Isitoshe,tunajua polisi wameweza kuwafungia watu na kuwatesa kwa muda mrefu.mtu aliyesikwa ili aletwe mahakamani au kwa sababu kuna tuhuma tosha ya kuwa ametenda au alikuwa karibu utenda kosa la uhalifu ni lazima afikishwe mahakamani upesi iwezekanavyo katika muda wa saa 24 tangu anaswe au katika muda wa siku 14 tangu atiwe nguvuni,endapo amekamatwa kutohana na tuhuma tosha ya kuwa ametenda au alikuwa karibu kutenda kosa la uharifu,uuuaji au wizi wa kutumia nguvu.

Maswali.

- a) Eleza haki zinazorejelewa katika taarifa hii (maneno 25-35)
(Alama 6+1mtiririko)

Matayarisho

Jibu

b.Eleza sababu zinazofanya haki ya mtu kukiukwa(maneno 50-55)

(alamang 7+1mtiririko)

Matayarisho

Jibu

---

3. MATUMIZI YA LUGHA [ALAMA 40]

- a. Bainisha mofimu katika neno lifuatalo (alama 2)
Zisizosukika

- b. Tambua aina za vitenzi katika sentensi hii kwa kuvipigia mstari (alama 2)
Sisi tulikwisha kutambua alikuwa na nia mbaya ye ye ndiye mwizi.

---

c., Andika vinyume vya maneno yaliypigiwa mstari(alam 2)

i) **Alipofika nilimlaki**

---

ii) **Aliponiona alitabasamu**

d.Bainisha vishazi huru na vishazi vitegemezi katika sentensi ifuatayo.[alama 2]

Hurafa ni hadithi zenyе wahusika wanyama na visasili huhusu chanzo cha jambo Fulani.

e.Bainisha virai katika sentensi (alama 1)

Metobo alimtaka kulipa deni lote.

f. Andika katika usemi wa taarifa.(alam 3)

“Vileo havipaswi kupewa matangazo ya kuvutia,”akasema hatibu

g.unda nomino kutokana na vitenzi vifuatavyo(alama 1)

a)punga

b)tunza

h.Changanua sentensi ifuatayo kwa kielezo cha visanduku.[alama 3]

Mwalimu aliyepanda mbegu amevuna mazao mengi.

i.Tunga sentensi sahihi katika kauli ya kufanyia (al 2)
i)-fa-

ii)-cha-

j.Andika kwa umoja.[alama2]
Uovu walioituonyesha hautasahaulika

k. Kanusha sentensi ifuatayo.[alama 2]
Kuchora kwake kulitunufaisha

l. Geuza sentensi ifuatayo ukitumia ‘O’ rejeshi katika hali ya mazoea.[alama2]
Jino ambalo lilingolewa liliota tena.

m.Andika wingi wa sentensi hii katika hali ya ukubwa.[alama 2]
Kigoma chake kilipigwa hadi kikapasuka.

o.Eleza matumizi ya kiungo –ki-katika sentensi ifuatayo(al 1)
Lydia amekuwa akisoma vitabu hivi tangu asubuhi.

p.Andika kisawe kimoja kwa neno ulilopewa(al 1)
i)nikahi

q.Tunga methali moja kutokana na taarifa ifiuatayo:-[alama 2]
Mtoto akidekezwa sana tabia yake itakua mbaya akiwa mtu mzima.

r.Eleza maana mbili katika neno lifuatato(al 1)
Furuka

s.Unda majina mawili kutokana na vivumishi ulivyopewa(al 2)
i)jahili

ii)cheshi

t.Akifisha kifungu hiki;-(ala 4)
Mungu wangu ona umelitia doa shati langu jeupe metobo alifoka.

u.Tofautisha katika ya sentensi hizi.[alama 3]
i)yambwa tendewa

ii)yambwa tendwa

ISIMU JAMII(ALAMA 10)

- a. Eleza maana ya usanifishaji wa lugha ya kiswahili(alama 2)

_____

- b. Taja na ueleze matatizo yanayoikumba lugha ya Kiswahili(al 4)

- c. Tofautisha kati ya lugha ya kimataifa na lugha ya taifa. (alama 4)